

STYLISTYKA A PRAGMATYKA, RED. BOŻENA WITOSZ,
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2001, ss 388.

W 2001 roku ukazała się publikacja zbierająca teksty trzydziestu sześciu referatów, które znalazły się w programie konferencji naukowej, zorganizowanej przez Zakład Współczesnego Języka Polskiego Uniwersytetu Śląskiego w październiku 2000 roku¹. Głównym celem spotkania – pomyślanego jako forum dyskusyjne językoznawców polskich i słowiańskich – było wydobycie wzajemnych zależności między stylistyką, pragmatyką a tekstologią lingwistyczną. Jak stwierdziła we *Wprowadzeniu* redaktor tomu, Bożena Witosz, potrzeba szerszego namysłu badawczego wyniknęła z przeświadczenia, że stylistyka „wykracza dziś zdecydowanie poza obszar tradycyjnie jej wyznaczany – z obrzeży lingwistyki i literaturoznawstwa przemieszcza się w kierunku centrum współczesnego językoznawstwa, rozwijającego się wielonurtowo i w sposób niezwykle dynamiczny” (s. 9).

Prezentowany zbiór dzieli się na trzy części (kręgi tematyczne)². Pierwsza z nich obejmuje trzynaście tekstów, będących plonem refleksji ogólnoteoretycznych i metodologicznych; dwa kolejne segmenty to analizy materiałowe, których autorzy zajmują się zagadnieniami najżywiej dyskutowanymi w lingwistyce dyskursu. Rozważania, składające się na część drugą (w sumie siedemnaście artykułów), koncentrują się wokół konsekwencji (potencjalnych trudności oraz ewentualnych zagrożeń) dialogicznego kontaktu na linii: stylistyka – pragmatyka. Z kolei w części trzeciej znalazło swoje miejsce sześć prac, uwzględniających osobliwe powiązania stylistyki z intensywnie oddziałującą na dziedzinę pokrewne – teorią tekstu.

Tom otwiera artykuł – metateoretyczny i metametodologiczny – Stanisława Gajdy pt. *Stylistyka funkcjonalna, stylistyka pragmatyczna, stylistyka kognitywna*. Autor formułuje „poznawczą diagnozę stylistyczną AD 2000” (s. 15): omawia

1 Dodajmy, iż sesja, o której mowa, była trzynastą z corocznych konferencji stylistycznych, organizowanych dotąd przez Uniwersytet Opolski. Rezultaty poprzednich spotkań opublikowano w następujących zbiorach pokonferencyjnych: *Wariancja w języku* (1991), *Synteza w stylistyce słowiańskiej* (1991), *Język potoczny jako przedmiot badań językoznawczych* (1991), *Systematyzacja pojęć w stylistyce* (1992), *Przemiany współczesnej polszczyzny* (1994), *Stylistyczne konfrontacje* (1994), *Kształcenie porozumiewania się* (1994), *Styl a tekst* (1996), *Człowiek – dzieło – sacrum* (1998), *Słowo i czas* (1998), *Dyskurs naukowy – tradycja i zmiana* (1999), *Świat humoru* (2000).

2 W omówieniu zachowuję ten porządek.

ważniejsze etapy ewolucji w badaniach stylistycznych, zwraca uwagę na realne możliwości integracji wiedzy o tekście i stylu w ramach stylistyki – transdyscypliny łączącej przywołane w tytule paradygmaty.

W referacie *Diskurz, dialog, konverzace: mezi stylistikou a pragmatikou* (*Dyskurs, dialog, konwersacja: między stylistyką a pragmatyką*) Jana Hoffmannová akcentuje potrzebę wykorzystania w całościowych (dających gwarancję pełnego zrozumienia dyskursu) analizach stylów ponadindywidualnych także podpowierzchniowych (głębokich) zasobów pragmatycznych.

Jan Kořenský w studium *Stylistika a pragmatika* (*Stylistyka a pragmatyka*) wyraża opinię, iż to, co uważa się powszechnie za „pragmatyzację” stylistyki, może być interpretowane jako: (1) utrata przez tę dyscyplinę cech swoistych, pozbawienie jej „odrębnej, wyraźnie rozgraniczonej pozycji w kontekście pozostałych gałęzi zorientowanych komunikacyjnie” (s. 36); (2) przenikanie stylistyki do innych dyscyplin (czego dowodem miałyby być interdyscyplinarność obecnej metodologii).

Podstawowym celem pracy Marii Wojtak, zatytułowanej *Pragmatyczne aspekty analiz stylistycznych tekstów użytkowych*, jest wyodrębnienie wzorców gatunkowych wypowiedzi użytkowych. Podkreślmy, że rozszerzenie projektowanych tu analiz stylistycznych o pragmatyczny komponent wzorca gatunkowego (zespół parametrów modelowej sytuacji komunikacyjnej) sprzyja pokazaniu genrów użytkowych jako tworów niejednorodnych, wielostylowych.

Grażynę Habrajską zainteresowała *Kompetencja stylistyczna w interakcji*. Odwołując się do ustaleń gramatyki komunikacyjnej, G. Habrajska dowodzi, że selekcja środków językowych warunkowana jest konwencją społeczną i tylko pośrednio wiąże się z wyborem nadawcy (kompetencja stylistyczna to przede wszystkim kompetencja dyskursywna). Informacja interakcyjna pozostaje poza stylistyką, zaś środki stylistyczne, których zastosowanie nie zmienia sensu samej informacji, pozostają na poziomie organizacji tekstu.

Większość spostrzeżeń Małgorzaty Kity („*Le style c'est l'homme*”. *Wybory stylowe w dialogu*) ma zastosowanie wobec „wszelkiej interakcji konwersacyjnej” (s. 61), choć pierwszoplanowym obiektem obserwacji uczyniono wywiad, czyli rodzaj rozmowy (publicznej) ze znaną osobą. Badaczka sprawdza, jak na całokształt aktu komunikacji językowej wpływają wybory stylowe komunikantów; co dzieje się, gdy dochodzi do spotkania podmiotów, z których każdy posiada inną kompetencję stylistyczną.

W szkicu *Rola i zasięg relacji intertekstualnych jako czynnika organizującego tekst literacki. Pytania i dylematy* Teresa Dobrzyńska daje wyraz swej trosce o los

fundamentalnej dla literaturoznawstwa i językoznawstwa, wszechobecnej, lecz tracącej wyrazistość, kategorii intertekstualności. Niepokoję T. Dobrzyńskiej wynikającą z ekspansji tego pojęcia oraz z ciągłego rozszerzania zakresu oddziaływania relacji intertekstualnych.

Pracę Bożeny Witosz *Metatekst – w opisie teoriotekstowym, stylistycznym i pragmatyngwistycznym* należy traktować jako głos w dyskusji nad modelem, a także językiem opisu złożonej struktury tekstu. Zgodnie z deklaracją autorki, opracowanie wyrasta nie z chęci „poprawienia” obiegowych definicji metatekstu (wypowiedzi o tekście ujawniającej jego cechy konstytutywne), a z konieczności uściśleń metodologicznych w związku z rozmywaniem się granic tego pojęcia.

W artykule Ewy Jędrzejko, *Jeszcze o modalności z perspektywy badań języka i stylu tekstów artystycznych*, znajdujemy przegląd najważniejszych koncepcji modalności uzupełniony o próbę stylistyczno-pragmatycznej interpretacji sygnałów, wpisanych w wybrane wiersze Ewy Lipskiej z tomu *Wakacje mizantropa*. W świetle poczynionych uogólnień, rzeczona kategoria (dotąd umiarkowanie „eksploatowana” przez literaturę), jawi się jako oryginalny środek artystycznej kreacji, gdyż „jej systemową funkcją jest charakterystyka postawy podmiotu wobec rzeczywistości” (s. 92).

O wartościowaniu w badaniach stylistycznych traktują uwagi Marka Ruszkowskiego. Problem wartościowania (stojącego w sprzeczności z ideałem ścisłości naukowej) z różną siłą ujawnia się w rozmaitych dyscyplinach językoznawczych. Do formułowania sądów wartościujących szczególnie skłonne są kultura języka oraz stylistyka.

Aleksander Wilkoń (*O kilku cechach tekstu*) włącza się w nurt refleksji teoretycznej, rewiduje własne poglądy na temat specyficznych własności struktury tekstu: parataktyczności, autonomiczności / nieautonomiczności, skończoności / otwartości oraz zasady presupozycji.

Autorka kolejnego szkicu (*Typy, odmiany, klasy... tekstów. W poszukiwaniu kryteriów*), Urszula Żydek-Bednarczuk, wśród podstawowych kryteriów, które ułatwiłyby typologię tekstów wymienia: (1) komunikację językową i jej wyznaczniki; (2) odmiany / style funkcjonalne; (3) wzorce tekstowe przynależne stylom funkcjonalnym; (4) funkcje tekstu i wypowiedzi; (5) typy sytuacji i interakcji; (6) gatunki i ich odmiany; (7) przesunięcia gatunkowe, „gatunki zmacone” i ich realizacje.

W studium *Pragmatyka tekstu teatralnego – didaskalia* Maciej Kawka przypisuje didaskaliom podwójną funkcję pragmatyczną o charakterze metatekstowym:

z jednej strony, kreują one fikcjonalną rzeczywistość literacką, określają pożądany przebieg komunikacji; z drugiej, nadają tekstowi dramatycznemu kształt teatralny.

Materiałem artykułu Barbary Bogołębskiej pt. *Stylistyka retoryczna pozaliterackich form wypowiedzi. Wybrane aspekty problemu* są komunikaty nakłaniające, które łączy dominacja funkcji perswazyjnej, silna aksjologia oraz chęć zainteresowania czytelnika. Pojawiające się w badanych tekstach (gatunki użytkowe) środki ekspresji służą nawiązaniu kontaktu między stronami, eksponują tok dyskursywnego myślenia, aktywizują uwagę odbiorców tudzież eksponują interpersonalną naturę perswazji.

Elżbieta Dąbrowska w pracy *Sztuka porozumiewania się w literackiej konwersacji intertekstualnej* zauważa m.in.: „Świat tekstowy ustawiony dzisiaj w przestrzeni porównania staje się światem intertekstualnym: wszystko sytuuje się i przedstawia w kontekście dyskursów intersemiotycznych: relacji międzystylowych, międzyliterackich, międzykulturowych, wreszcie międzynarodowych [...]” (s. 160). Badaczka próbuje ustalić, czy dla zbiorowych form dyskursu nie byłoby odpowiedniejsze (zapożyczone od L. Hutcheona) pojęcie interdyskursywności.

Następnym referatem, pomieszczonym w recenzowanym zbiorze, jest *Strategia poetyckiego przekazu (na przykładzie utworów Mikołaja Sępa Szarzyńskiego)*. Bogusław Wyderka stara się wyjaśnić: jakie typy wypowiedzi lirycznych wykorzystuje M. Sęp Szarzyński; jaka motywacja leży u podstaw posunięć twórcy tekstu na płaszczyźnie nadawczo-odbiorczej; jakie kategorie stylistyczno-językowe decydują o specyfice owych konstruktów.

W artykule *Analysing Speakers' Intentions in Chekov's „Novaya Dacha” and its reflection in Two English Translations (Analizowanie intencji mówcy w „Новой Дачи” Antoniego Czechowa i jego odzwierciedlenie w dwóch przekładach angielskich)* Guy Russell Torr wychodzi od analizy ww. opowiadania, którego osnowę stanowi podwójne nieporozumienie, występujące na płaszczyźnie społecznej i językowej. Po przestudiowaniu wybranych przykładów w świetle ogólnie przyjętych zasad pragmatyki, badacz pyta o rolę autora i tłumacza w procesie ukierunkowywania kwestii wypowiedzianych przez bohaterów literackich; zastanawia się nad uniwersalnością przekazu Czechowa oraz prawdopodobieństwem pokonania przez ten (niewspółczesny) komunikat barier czasowych oraz różnic kulturowych.

Relacje nadawczo-odbiorcze w tekście naukowym (perspektywa historyczna) to szkic Danuty Ostaszewskiej. Zdaniem autorki, im głębiej będziemy się zanurzać w historię, tym znajdziemy więcej śladów dialogu nadawcy tekstu naukowego z jego

odbiorcą. Zaobserwowana prawidłowość ma uzasadnienie w tym, że historycznie przekaz naukowy jest bliższy tekstowi popularnonaukowemu.

● Pole badawcze, penetrowane przez Romualdę Piętkową (*Paratekst w tekstach naukowych – informacja i / lub reklama*), tworzą parateksty, tj. teksty peryferyjne okalające tekst główny i pełniące wobec niego funkcję prezentacyjną (tytuły, podtytuły, przedmowy, posłowania, wstępy, uwagi od wydawcy, epigrafy, wkładki reklamowe itd.). Lektura wszelkiego rodzaju materiałów promocyjnych uprawnia do postawienia tezy, iż pod wpływem paratekstu przesuwana się cezura pomiędzy dyskursem naukowym a reklamowym.

● Anna Starzec w pracy *Między intencją nadawcy a sytuacją odbioru, czyli fenomen popularyzatorstwa S. Sękowskiego* odpowiada na pytania: Na czym polega osobliwość tekstów S. Sękowskiego? Jakie zadania komunikacyjne stawiał sobie autor – popularyzator wiedzy chemicznej? Dzięki jakim zabiegom pozyskiwał odbiorcę? Za pomocą jakich strategii osiągał projektowane cele komunikacyjne?

● Mirosława Ampel-Rudolf (*Jak wzbudzić większe zainteresowanie odbiorcy? Na przykładzie tekstu „Skojarzenia” J. Burke’a*) wykazuje, że poza tradycyjnymi sposobami „walki o odbiorcę”, Burke ucieka się do nowych metod przyciągania szerokiego grona czytelników (do tekstu popularnonaukowego wprowadza m.in. wyjątkową spójność semantyczną lub od-syłacze zwane „bramami”).

● Ewę Malinowską (*O kompetencji komunikacyjnej uczestników dyskursu urzędowego*) ciekawi gradualność kompetencji komunikacyjnej uczestników dyskursu administracyjno-prawnego w zależności od: stopnia wykształcenia ogólnego, wiedzy merytorycznej oraz językowej, sprawności intelektualnej i stylistycznej. Sprawą priorytetową – utrzymuje E. Malinowska – jest obecnie gruntowna edukacja językowa Polaków oraz wyjątkowa troska o kulturę wypowiedzi publicznych.

W studium pt. *Substytucja tekstowa – uczniowska strategia pisania form wypowiedzi* Halina Wiśniewska przedstawia taktyki obronne, stosowane przez uczniów w trakcie pisania wypracowań. Ocena wspomnianych strategii (w tym substytucji) wydaje się mało optymistyczna: są one racjonalne, sensowne, jednak mało skuteczne (większość wypowiedzi uczniowskich jest niefortunna).

● Artykuł Світланы Ермоленко *Проблема норми в сучасній українській мові (Problem normy we współczesnym języku ukraińskim)* obrazuje zjawisko wariacji literackiej normy współczesnego języka ukraińskiego (w zakresie ortografii, ortofonii, doboru jednostek leksykalnych i gramatycznych).

● Z kolei Marie Krčmová (*Individuální a obecné ve zvukové stylizaci / Cechy indywidualne i ogólne w ustnej realizacji mowy*), przyglądając się różnicom w spo-

sobie dźwiękowego rozczłonkowania wypowiedzi potocznych / prywatnych, wskazuje przypadki spontanicznego wykorzystania dźwięku do realizacji pragmatycznych celów komunikacyjnych.

Szkic *Styl rozhlasového dialogu s hostem – mezi institucionální a soukromou komunikací (Styl dialogu radiowego – między oficjalną a prywatną komunikacją)* zbiera przemyślenia dotyczące dyskusji moderatora z jego gośćmi w programie prywatnej stacji radiowej. Olga Müllerová przeciwstawia tu cechy komunikacji instytucjonalnej (np. specyficzne powiązanie pytań i odpowiedzi) cechom indywidualnym (sposoby manifestowania uprzejmości, samokrytycyzmu, humoru, ironii w mowie prowadzącego wywiad).

Praca *První čechoamerická periodika z hlediska pragmatického (Prasa czecko-amerykańska z pragmatycznego punktu widzenia)*, której autorką jest Alena Jaklová, stanowi lingwistyczno-pragmatyczny opis pierwszych czecko-amerykańskich gazet „*Slowan Amerikánský*” i „*Národní Noviny*” z roku 1961.

Problem modyfikacji języka współczesnej publicystyki powraca w dwu kolejnych referatach. Podejmują go Bohumila Junková (*Lexikální prostředky v české žurnalistice 90. let / Środki leksykalne w języku czeskiej prasy lat dziewięćdziesiątych*) oraz Антонина М. Григораш (*Прагматический аспект функционирования фразеологизмов в современных публицистических текстах (на материале прессы Украины 90-х годов) / Pragmatyczny aspekt związków frazeologicznych we współczesnych publicystycznych tekstach (na materiale ukraińskiej prasy lat dziewięćdziesiątych)*).

Według Aldony Skudrzykowej (*Leksyka wspólnoodmianowa? – spojrzenie pragmalingwistyczne*), zasób oraz jakość wyrazów, które dziś można by nazwać leksyką wspólną³, znacznie się zmieniły. Przełom polityczny i społeczny zapoczątkował istotne przemiany współczesnej polszczyzny, m.in.: zacieranie granic odmian (stylów) językowych, wkraczanie leksyki nacechowanej do kontaktów ogólnonarodowych (neutralizacja słów ekspresywnych, dewulgaryzacja wyrazów), znaczący wzrost słownictwa specjalistycznego w komunikacji codziennej, nasilającą się internacjonalizację słownika.

Barbara Boniecka rozważa *Heterogeniczność wypowiedzi dziecięcych* w odniesieniu do różnych poziomów języka (płaszczyzny: fonetyczna, słotwórcza, fleksyjna, składniowa, frazeologiczna, semantyczna, stylistyczna, tekstowa i

3 Wobec niejednoznaczności terminu *leksyka potoczna*, autorka sięga po określenie *leksyka wspólnoodmianowa*, które pochodzi z pracy Andrzeja Markowskiego (*Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny*, Warszawa 1990).

pragmatyczna). Zaznaczmy, iż odnotowane zjawisko jest – wbrew swej istocie – „naturalne i niezwykle barwne” (s. 332).

Agata Nabrdalik w szkicu *Wielostylowość współczesnej piosenki kabaretowej (na przykładzie tekstów Wojciecha Młynarskiego)* za swoisty wyznacznik stylu Wojciecha Młynarskiego, a także stylu piosenki kabaretowej, uznaje „niezborność stylistyczną” (s. 344), tzn. mieszanie słownictwa książkowego z potocznym, wypowiedzi starannych i poprawnych ze swobodnymi.

Przedmiotem oglądu Iwony Loewe (*Stylistyczna perspektywa tekstu perswazyjnego*) stały się teksty reklam, ukazujące się w polskich mediach. Wymienione wytwory kultury masowej zbadano pod kątem spójności, delimitacji tekstu, tematyzacji oraz krystalizacji generycznej. Jak wnosimy z artykułu, reklama stanowi rodzaj hybrydy gatunkowej złożonej z różnych genrów mowy.

Artur Rejter w pracy *Styl i funkcje pogranicznych gatunków mowy (na przykładzie publicystyki)* charakteryzuje reportaż i felieton – gatunki wtórne, powstałe na bazie innych (pierwotnych). W opinii badacza, pograniczność stylowa form publicystycznych „przejawia się w ich polifoniczności, która polega na czerpaniu z różnych rejestrów języka: zarówno z gotowych gatunków, jak i z pewnych zabiegów stylistycznych, występujących w różnych gatunkach wypowiedzi” (s. 360).

W artykule Katarzyny Wyrwas *Skarga czy podanie? Kontaminacja wzorców tekstowych w strukturze adaptacyjnej gatunku mowy* największy nacisk położony został na przedstawienie wzorca tekstowego skargi oraz wyeksponowanie efektów przeobrażeń zachodzących w nim pod wpływem podania.

Ostatnim studium, które znalazło się w recenzowanej pozycji, jest praca Marii Krauz *Przeformułowanie tematu w tekście opisu*. Opierając się na przykładach opisu postaci w powieści realistycznej, M. Krauz wnioskuje, iż proces przeformułowania treści (zasygnalizowanych uprzednio w temacie / tytule) zapewnia spójność tekstu, oddaje jego progresję, fazowość, odsłania reguły „rozwijania” sekwencji opisowej, a w konsekwencji ułatwia interpretację.

Kończąc prezentację niniejszego tomu, warto podkreślić, że zgromadzone w nim artykuły nie rozwiązują wszystkich ważkich zagadnień, jakie nurtują współczesną stylistykę. Mimo to, za niewątpliwą zaletę zbioru i wspólne osiągnięcie współtworzących go autorów należy uznać – po pierwsze: trafne rozpoznanie aktualnej kondycji „najbardziej dziś otwartej gałęzi językoznawstwa” (s. 11); po wtóre: wytyczenie jej perspektyw rozwojowych, jak również zadań badawczych na najbliższą przyszłość.